

mochten oprapen maar ook totaal niets van burgers mochten aannemen, 'daar er met vergiftigde bonbons gewerkt was.'¹ Dit laatste werd ook per radio omgeroepen; zulks leidde op enkele plaatsen tot gevallen van hallucinatie waarbij personen die 'iets vreemds proefden', op slag meenden dat zij vergiftigd waren.

De vijand, de Duitser, en speciaal de Vijfde Colonnist, werd tot alles in staat geacht. Wie zich beloerd en belaagd achtte, zag overal de tekenen van de duivelse activiteit dier Vijfde Colonne. Op sommige plaatsen in het land werd gemeend dat zij in de grond grote figuren ingebrand of uitgegraven had, 'in de vorm van een hakenkruis, op bepaalde, door de Duitse vliegers blijkbaar aan te vliegen punten. Voorbeelden hiervan werden gemeld uit de omgeving van Maarsbergen en van Bergen-aan-Zee.'² In Amsterdam gingen op 13 mei sommigen er toe over, de straten schoon te maken van krijtstrepen waarin men route-aanwijzingen zag voor Duitse militairen of Vijfde Colonnisten, in Zeeland gaf schout-bij-nacht van der Stad op 14 of 15 mei instructie, 'alle op percelen aangebrachte krijttekens, alsmede de reclames van bepaalde zeepfabrieken' te verwijderen³; die reclames bestonden uit borden welker achterkant, naar men meende, ook al weer route-aanwijzingen toonde. Deze specifieke waanvoorstelling had zich, zoals wij in ons vorig hoofdstuk beschreven, al op 10 mei in het Noordbrabantse gemanifesteerd en, bij het uitbreken van de eerste wereldoorlog, meer dan een kwart eeuw eerder, in Frankrijk, België en Engeland.

Het is moeilijk, gradaties van angst of paniek aan te geven. Wij willen wel aannemen dat er hier of daar ook in het westen des lands militairen en burgers waren die het hoofd koel hielden en zelfs de officiële berichten omtrent het optreden van de Vijfde Colonne met gezond scepticisme opnamen. Over het algemeen evenwel, grepen angst en verwarring van dag tot dag wijder om zich heen. Het hoogtepunt werd, dunkt ons, op de vierde oorlogsdag, maandag 13 mei, bereikt. Toen was het in Amsterdam verboden, op straat met de handen in de zak te lopen, in Den Haag mocht men op de openbare weg niet blijven staan, tegen 'alle samenscholingen van drie of meer personen' zouden onmiddellijk maatregelen genomen worden, deuren en ramen moesten hier (alsook in Rotterdam⁴) gesloten blijven.⁵

Elk van deze maatregelen, bedoeld om een *werkelijk* gevaar te keren, betekende dat de angst voor een *fictief* gevaar aangewakkerd werd. De enige

¹ H. Kamp jr.: 'Dagboek 7-15 mei 1940' (Collectie dagboeken, no. 166), p. 17 (13 mei 1940). ² W. A. Poort en Th. Hoogvliet: *Slagschaduwen over Nederland*, p. 285. ³ Molenaar: *De luchtverdediging*, VI, p. 168. ⁴ H. Mees: *Mijn oorlogsdagboek*, p. 11 (13 mei 1940). ⁵ *Het Vaderland*, 13 mei 1940.